

Türkiye’de Çocukluk Deneyimi ve Çocuk Koruma Politikalarının Yapısal Sorunları

Özgür Başpınar Aktükün¹

Çocukların korunmasına ilişkin toplumsal ve hukuksal yaklaşımlar, çocukluğa yüklenen anlamın tarihsel dönüşümüyle birlikte önemli değişimler geçirdi. Uzun yıllar boyunca aileye ait özel bir alan olarak görülen çocukluk, modern devletin gelişimi, sanayileşme, kentleşme ve insan hakları düşüncesinin dönüşümüyle birlikte kamusal hizmet politikasının temel konularından biri hâline geldi. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çocukların yalnızca korunmaya muhtaç bireyler değil, aynı zamanda bağımsız haklara sahip özneler olarak kabul edilmesi, çocuk koruma sistemlerinin yeniden yapılandırılmasını da beraberinde getirdi.

Çocukların korunması olgusu, modern toplumlarda refah rejiminin niteliğini, sosyal devlet kapasitesini, çocuk haklarına bakışı ve kuşaklar arası eşitsizliklerin derinliğini gösteren temel bir toplumsal adalet göstergesidir. Türkiye bağlamında bu olgu, son yıllarda derinleşen ekonomik kırılganlıklar, sosyal politika alanındaki kurumsal zayıflamalar, hak temelli yaklaşımın gerilemesi ve çocukluk deneyiminin yapısal olarak dönüşmesi sonucunda daha yüksek sesle tartışılan bir mesele haline gelmiştir.

Çocuk koruma sisteminin günümüzde ulaştığı yapıyı anlayabilmek için, öncelikle çocukluk kavramının tarihsel olarak nasıl dönüştüğünü ve çocuklara yönelik koruma anlayışının hangi düşünsel ve toplumsal süreçlerden geçerek bugünkü niteliğine ulaştığını incelemek gerekmektedir.

Bu çalışma, Türkiye’de çocuk koruma sisteminin tarihsel gelişimini çocuk hakları perspektifinden ele almakta; çocuk koruma anlayışının geçirdiği dönüşümü,

¹ ozguraktukun@gmail.com

sistemin hukuki ve kurumsal yapısını ve günümüzde karşı karşıya bulunduğu temel sorun alanlarını sosyal politika yaklaşımı çerçevesinde tartışmayı amaçlamaktadır.

1. Çocukluk Algısının Tarihsel Evrimi: "Minyatür Yetişkinlikten" Hak Sahibi Özneye

Çocukluk kavramı, tarih boyunca sabit bir olgu olmamış, içinde şekillendiği dönemin sosyo-ekonomik, dinsel ve entelektüel atmosferine bağlı olarak sürekli biçim değiştirmiştir. Neil Postman'ın da belirttiği üzere çocukluk fikri tarihsel süreçte zaman zaman zenginleştirilmiş, zaman zaman ise ihmal edilerek yozlaştırılmıştır.² Günümüzdeki anlamıyla çocuğun bedensel ve zihinsel gelişimini tamamlayana dek yetişkin korumasına ihtiyaç duyduğu anlayışı, 18. yüzyıldan daha geriye gitmemektedir. Geleneksel dönemde ve Sanayi Devrimi'nin ilk evrelerinde çocuklar, toplumsal ve hukuki düzlemde "minyatür yetişkinler" olarak değerlendirilmiş, öncelikli bir koruma mekanizmasından yoksun bırakılmışlardır. Nitekim Postman'ın aktardığına göre 1780'lerin sonuna kadar İngiltere'de çocukların yetişkinlerle aynı hukuki sorumluluğa tabi tutulduğu ve cezası idam olan 200'den fazla suçtan mahkûm edilmişlerdir.³ Aydınlanma Dönemi ile birlikte matbaanın yaygınlaşması, okuryazarlığın artması ve hümanist düşüncenin gelişimi, çocukluk anlayışında niteliksel bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Bu dönemin felsefi temelleri John Locke ve Jean-Jacques Rousseau'nun çalışmalarından görülebilir. Locke, 1693 tarihli Eğitim Üzerine Bazı Düşünceler (Some Thoughts Concerning Education) adlı eserinde çocuğu biçimlendirilmeye açık boş bir levha (tabula rasa) olarak tanımlamış, çocukluğu eğitim yoluyla olgunluğa ulaştırılması gereken bir süreç olarak ele almıştır.⁴ Jean-Jacques Rousseau ise Ortaçağ Hristiyan anlayışındaki "doğuştan günahkârlık" tezine karşı çıkarak çocuğun doğuştan masum olduğunu savunmuştur. Rousseau'ya göre eğitim, Locke'un aksine dışarıdan bir yükleme süreci değil, çocuğun kendi doğal potansiyelini ortaya çıkarmasını sağlayan bir özgürleştirme sürecidir.⁵ 20.yüzyıla gelindiğinde ise çocukluk tartışmaları Sigmund Freud (Rüyaların Yorumu, 1899) ve John Dewey (Okul ve Toplum, 1899) gibi düşünürlerin etkisiyle psiko-sosyal bir denge arayışına evrilmiştir. Bu dönemde çocukluk, Bob Franklin'in vurguladığı üzere sabit bir biyolojik evre olmaktan ziyade; iktidar ilişkilerini barındıran, tarihsel ve kültürel olarak inşa edilmiş bir kategori olarak değerlendirilmiştir.⁶ Dünya Savaşları sonrası yaşanan nüfus

² Neil Postman, Çocukluğun Yokoluşu, çev. Kemal İnal, Ankara, İmge, 1995, s.71.

³ Neil Postman, a.g.e., s.73.

⁴ John Locke'un bu görüşleri ve "toplum sözleşmesi" anlayışı için bkz. Gülnur Savran, Sivil Toplum ve Ötesi -Rousseau, Hegel, Marx-, İstanbul, Alan, 1987, s.26-33.

⁵ Mona Pare, "Why Have Street Children Disappeared ? –The Role of International Human Rights Law in Protecting Vulnerable Groups", The International Journal of Children's Rights, No:11, 2003; Ayrıca bkz. Jean-Jacques Rousseau, Emile, çev. Ülkü Özel Akagündüz, İstanbul, Selis, 2003.

⁶ Bob Franklin (der.), Çocuk Hakları, çev. Alev Türker, İstanbul, Ayrıntı, 1993.

kayıpları ise modern devletleri "beşeri sermayeyi şekillendirme" hedefine yöneltmiş, "çocuklar geleceğimizdir" söylemi üzerinden çocuk, edilgen bir "geleceğin yetişkini" konumuna indirgenerek devlet denetimi altına alınmıştır.

2. Türkiye’de Çocuk Koruma Sisteminin Kurumsal ve Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de çocuk koruma politikalarının evrimi, Osmanlı Devleti’nin son dönemindeki geleneksel-dinsel hayırseverlik kalıplarından modern devletin kurumsal ve hak temelli yapısına geçiş sürecini yansıtmaktadır. Osmanlı toplum yapısında kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocuklar sorunu, uzun süre vakıflar, imaretler ve dini cemaatlerin dayanışma ağları üzerinden çözülmeye çalışılmıştır. Ancak 19. yüzyılın sonlarında kentleşme ve savaşların yarattığı tahribat sonucunda sokak çocukları ve dilencilik kamusal bir problem haline gelince devlet eliyle kurumsal çözümler geliştirilmiştir. Bu doğrultuda yetim ve öksüz çocukların eğitimi için Darüşşafaka (1873), terk edilmiş ve dilenen çocukların barınması için Darülaceze (1895) ve sokak çocuklarını sanayi mekteplerine hazırlamak amacıyla Darülhayr-ı Âli (1903) kurulmuştur. I. Dünya Savaşı yıllarında binlerce çocuğun yetim kalması üzerine Dârüleytamlar açılmış⁷; 1917 yılında ise sivil toplum örgütlenmesinin ilk örneklerinden olan Himâye-i Etfâl Cemiyeti faaliyete geçmiştir.⁸

Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte çocuklar, "milli nesil" inşasının ve kalkınmanın teminatı olarak görülmüştür. 1921’de Ankara’da yeniden kurulan ve 1934’te Çocuk Esirgeme Kurumu adını alan yapı, devlet politikalarını tamamlayıcı bir işlev görmüştür. Yasal ve kurumsal dönüşüm sürecinde; 1949 (5387 sayılı) ve 1957 (6972 sayılı) kanunlarıyla bakıma muhtaç çocukların yönetimi Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve yerel birlikler arasında paylaştırılmıştır. 1983 yılında çıkarılan 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ile bu parçalı yapı sona erdirilerek kamusal sorumluluk SHÇEK çatısı altında toplanmıştır. 2011 yılında yapılan düzenlemeyle SHÇEK kapatılarak görevleri Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına devredilmiş, günümüzde ise söz konusu hizmetler Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesindeki Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmeye başlanmıştır.

⁷ Bu konuda bkz: Cüneyd Okay, "Osmanlı Devleti'nde Kimsesiz Çocukları Barındırmak İçin Kurulan Bir Kurum: Himaye-i Etfâl Cemiyeti (1917-1923)", Osmanlı, Ankara, Yeni Türkiye, 1999, s.496. Osmanlı’da çocuğun farkına varılması süreci için ayrıca bkz. Cüneyd Okay, "Son Dönem Osmanlı Toplumunda Çocuk (1850-1900)", Türkler, Ankara, Yeni Türkiye, 2002; Nadir Özbek, Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devlet –Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876 1914-, İstanbul, İletişim, 2002; Osman Nuri Ergin, "Darülhayr-ı Âli", der. Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, 1966.

⁸ Derneklerin faaliyeti için bkz. Nadir Özbek, a.g.e., s.278-323. Ayrıca bkz. Mehmet Ö. Alkan, "1856-1945 Yılları Arasında İstanbul’da Sivil Toplum Örgütleri"; A. N. Yücekök, İ. Turan ve M. Ö. Alkan (der.), Tanzimat’tan Günümüze İstanbul’da STK’lar, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998; Ayrıca bu cemiyetlerden birinin tüzük örneği için bkz. Duhter Uçman Yasemen Akçay, "Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyet-i Hayriyyesi Nizamnamesi", Tarih ve Toplum, sayı: 184, Nisan 1999, s.208-210. 1-59.

3. Çocuk Koruma Politikalarının Uluslararası ve Ulusal Hukuki Dayanakları

Türkiye’de çocuk koruma sisteminin işleyişi, uluslararası normlar ile ulusal mevzuatın entegrasyonuna dayanmaktadır. Bu alandaki en temel uluslararası belge, 20 Kasım 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’dir (ÇHS). Sözleşme, 18 yaşın altındaki her bireyi çocuk kabul etmekte ve tüm düzenlemelerin merkezine "çocuğun yüksek yararı" (best interests of the child) ilkesini koymaktadır. ÇHS bünyesindeki haklar yaşama ve gelişme, katılım, grup üyeliği ile her türlü ihmal, istismar ve sömürüye karşı korunma hakları olarak dört grupta ele alınmaktadır. Sözleşme maddelerinin çoğunluğunun "program hüküm" niteliğinde olması, bu hakların uygulanabilmesi için taraf devletlerin iç hukuklarında idari, yasal ve sosyal tedbirler almasını zorunlu kılmaktadır. Türkiye, uluslararası sözleşmelerden doğan yükümlülüklerini anayasal ve yasal düzeyde iç hukukuna yansıtmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 61. maddesi devlete korunmaya muhtaç çocukları koruma ödevi yüklerken; 2010 yılında 41. maddeye eklenen fıkralarla "çocuğun yüksek yararı" ve "her türlü şiddet ve istismara karşı korunma" ilkeleri anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. Yasal düzeyde ise 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu kurumsal bakım ve sosyal destek modellerini düzenlerken, 2005 tarihli 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu suça sürüklenen veya korunmaya muhtaç çocuklara yönelik onarıcı ve koruyucu tedbirleri esas almaktadır. Bunun yanı sıra, 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu velayet ve bakım yükümlülüklerini, 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu cinsel istismar ve ihmal gibi fiillere yönelik cezai yaptırımları, 4857 Sayılı İş Kanunu ise 15 yaş altı çocukların çalıştırılmasını yasaklayarak çocuk emeğinin sömürülmesini engellemeyi amaçlamaktadır. Sonuç olarak, çocuğun nesneleştirildiği geleneksel anlayıştan hak sahibi bir özneye dönüştüğü bu tarihsel ve hukuki süreç, Türkiye’de de kurumsal bir çocuk koruma sisteminin altyapısını oluşturmuştur.

Ancak güçlü bir mevzuatın varlığına rağmen küreselleşme, sosyo-ekonomik krizler ve derinleşen yoksulluk, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ataerkil düzenin yarattığı sorunlar gibi faktörler çocuk koruma sistemlerinin niceliksel ve niteliksel kapasitesinin sürekli olarak geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.

4. Türkiye’de Çocukluk Deneyimine Dair Bazı Veriler

Türkiye’de çocuk koruma sistemi, son yıllarda hukuki ve kurumsal açıdan önemli gelişmeler göstermiş olmakla birlikte, çocukların korunmasını güçleştiren sosyal, ekonomik, kültürel ve kurumsal sorunlarla karşı karşıya. Çocuk yoksulluğu, sosyal dışlanma, çocuk işçiliği, eğitimden kopuş, çocuğa yönelik şiddet ve çocukların maruz kaldığı çok boyutlu hak ihlalleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliği çocuk koruma sisteminin etkinliğini doğrudan etkileyen yapısal sorunlardır. Bu sorunların birbirinden bağımsız tartışılması mümkün olmadığı gibi birbirini besleyen ve derinleştiren bir ilişki içerisinde. Bu nedenle çocuk koruma sisteminin güncel sorunlarının değerlendirilmesinde söz konusu risk alanlarının sosyal politika perspektifiyle bütüncül biçimde ele alınması gerekmektedir.

4.1. Çocuk Yoksulluğu ve Sosyal Dışlanma: Çocuk Koruma Sisteminin Temel Yapısal Riski

Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Raporu 2000/2001'de sosyal dışlanmışlık şöyle tarif ediliyordu: "...yoksul olmak demek aç olmak demektir, barınacak yeri, giyecek bir şeyi olmamak demektir, hasta olmak ama tedavi olamamak, okuma-yazma bilmemek ama okula gidememek demektir. Ama yoksul insanlar açısından, yoksulluk içinde yaşamak bundan daha fazla bir şeydir. Yoksul insanlar özellikle kendi denetimleri dışında gelişen ters etkilere karşı korunmasızdırlar. Devlet ve toplum kurumları tarafından iyi gözle bakılmadıkları gibi bu kurumlardaki söz ve iktidardan da dışlanmışlardır."⁹

Türkiye'de çocuk yoksulluğu, geçici bir refah kaybı değildir; kuşaklar arası aktarılan yapısal bir risk haline gelmiştir. Hane gelirlerindeki istikrarsızlık, sosyal yardımların süreklilikten yoksun oluşu ve güvencesiz yaşam koşulları, çocukları erken yaşta çalışma, sokakta zaman geçirme ve riskli sosyal ağlara dâhil olma yönünde itmektedir. Bu durum çocukları çok boyutlu sosyal dışlanma süreçlerinin de muhatapları haline getirmektedir.

Türkiye'de 0/17 yaş grubundaki çocuk nüfusu yaklaşık 21 milyon 375 bin 930 kişidir.¹⁰

Çocuk yoksulluğu oranı, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) kriterlerine göre yaklaşık %31-34 aralığında olup, bu oran AB ortalamasının oldukça üzerindedir. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'nun (UNICEF) her beş yılda bir yayımladığı Çocuk Refahı Raporu'na göre Türkiye, 36 OECD ülkesi arasında genel değerlendirmede sondan ikinci sırada yer almaktadır. Çocuk yoksulluğu hem gelir açısından hem de çok boyutlu dışlanma/korunmasızlık açısından ele alınması gereken bir sorundur. Bu sorun eğitim, beslenme, sağlık ve güvenlik koşullarını doğrudan etkiler.¹¹ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı verilerine göre ailesinin yanında temel ihtiyaçları karşılanamayan ve ailesinden alınma riski bulunan çocuk sayısı 2018 yılında 122 bin 489 iken, son 7 yılda %40,33'lük artışla, 2025'in ilk altı ayında (Ocak-Haziran) 171 bin 895'e yükseldi.

Resmî Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve UNICEF verileri mülteci çocuklara ilişkin ayrıntılı bir veri seti sunmasa da uluslararası çalışmalar, Türkiye'de mülteci çocuk nüfusunun toplam çocuk nüfusu içinde önemli bir payı olduğunu ve bu grubun yoksulluk, eğitime erişim ve yasal statü belirsizliği bakımından risk altındaki grubu genişlettiğini ortaya koymaktadır. TEPAV verilerine göre mülteci çocuklar dâhil edildiğinde yoksulluk içinde yaşayan çocuk sayısı 8,3 milyon civarına çıkmaktadır. Göçmen/mülteci çocuklar, eğitim ve sosyal hizmetlere

⁹ World Bank, World Development Report (2000/2001) –Attacking Poverty-, Washington, s.15.

¹⁰ https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istcocuk_2025.pdf Erişim Tarihi: 04/07/2026

¹¹ <https://www.unicef.org/innocenti/reports/child-well-being-unpredictable-world#report> Erişim Tarihi: 04/07/2026

erişimde ek engellerle karşılaşmakta, bu da korunma eksikliğini derinleştirmektedir. Türkiye'nin çocuk yoksulluğunda OECD ve AB ortalamalarının çok üzerinde olduğu rakamlarda açıkça görülmektedir. Türkiye: ~%33, OECD ortalaması: ~%14, AB ortalaması: ~%18'dir.

TÜİK, yoksul çocuk sayısı hesabında eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %60'ını yoksulluk eşiği olarak kullanmaktadır. 2023 yılı itibarıyla söz konusu gelir değişkeni eşik değerin altında olan hanelerde, hanelerin 2022 gelirlerine göre, 0-17 yaş grubunda 7,03 milyon çocuk bulunmaktadır ve bu sayının aynı yaş grubundaki toplam çocuk sayısına oranı olan yoksul çocuk oranı %31,3'tür. Bu yaklaşıma göre hesaplanmış yoksul çocuk sayısı ve oranı 2017'den 2018'e hızlı bir artış yaşamış, 2018'den 2022'ye yataya yakın bir artış eğilimi sergilemiş, 2023'te ise bir önceki yıla göre belirgin azalmıştır. Oysa yoksulluk eşiği hesabında eşdeğer fert geliri değil de kişi başına gelir kullanıldığında yoksul çocuk sayısı ve oranının hem düzeyi hem de trendi farklılaşmaktadır. Kişi başına medyan gelirin %60'ına göre hesaplanmış yoksul çocuk sayısı 2016'dan beri artış eğilimini sürdürerek 2022'de 9,59 milyon düzeyine ulaşmış, 2017'den beri artış eğiliminde olan yoksul çocuk oranı ise 2022'de %42,4'e yükselmiştir.¹²

Görelî yoksulluktan daha geniş bir dezavantaj göstergesi olan yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olanların oranı da 0-17 yaş grubu için Türkiye'de oldukça yüksektir ve azalma eğilimi göstermemektedir.¹³ Bu gösterge, görelî yoksulluk, aşırı maddî ve sosyal yoksunluk ile hanede düşük iş yoğunluğu risklerinden en az birine sahip olan bireyleri yoksul veya sosyal dışlanmış olarak tanımlamaktadır. Eurostat'ın 2022 verilerine göre, 0-17 yaş grubunda AROPE oranının en yüksek olduğu AB üyesi %41,5 değeriyle Romanya iken Türkiye için bu değer TÜİK verilerine göre %42,7'dir. 0-17 yaş grubu AROPE oranı 2016-2021 döneminde Türkiye'de Eurostat verisine göre 9,7, TÜİK verisine göre 1,1 puan artarken aynı dönemde AB ortalamasında 3, Romanya'da ise 11,9 puan azalmıştır.¹⁴

AB'de yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altındaki 0-17 yaş nüfusun %46'sı sadece yoksulluk riski altındayken aynı oran Türkiye'de %30,3'tür. Yoksulluğun yanında diğer iki sosyal dışlanma riskinden en az birinin daha olduğu çocukların toplam yoksul veya sosyal dışlanmış çocuk sayısı içindeki payı ise Türkiye'de %45,4,

¹² https://tepav.s3.eu-west-1.amazonaws.com/upload/mce/2024/notlar/turkiyede_cocuk_yoksullugu_mevcut_durum_ve_riskler.pdf, Erişim Tarihi: 04/07/2026

¹³ https://ec.europa.eu/eurostat/data/database?node_code=yth_demo_010

¹⁴ https://tepav.s3.eu-west-1.amazonaws.com/upload/mce/2024/notlar/turkiyede_cocuk_yoksullugu_mevcut_durum_ve_riskler.pdf, Erişim Tarihi:04/07/2026

AB'de %33,9'dur. Bu durum, Türkiye'deki çocuk yoksulluğunun AB ortalamasına kıyasla daha karmaşık bir problem olduğu şeklinde değerlendirilebilir.¹⁵

TÜİK'in (2024), *Dezavantajların Kuşaklararası Aktarımı* adlı çalışması, Türkiye'de yoksulluk kısır döngüsünün çalıştığını göstermektedir. Kendisi 14 yaşında iken hanesinin maddi durumunu çok kötü olarak belirten bireylerin %45,3'ü eşdeğer hane halkı kullanılabilir gelirin göre, 2023 itibarıyla en yoksul %40'lık kesimde, %16,5'i ise en zengin %20'lik kesimdedir. Oysa kendisi 14 yaşında iken hanesinin durumunun çok iyi olduğunu belirten bireylerin 2023 itibarıyla %19,9'u en yoksul %40'lık, %40,6'sı ise en zengin %20'lik gelir grubunda yer almaktadır. Diğer taraftan, ülkedeki demografik trendler yoksulluğun aktarımı açısından bölgesel farkların daha da derinleşebileceğine işaret etmektedir. Örneğin, 2022 itibarıyla çalışan başına 0-14 yaş grubu nüfus oranı, çocuk yoksulluğunun %30'un altında olduğu bölgelerde ortalama 0,5, çocuk yoksulluğu oranının %60'ın üzerinde olduğu bölgelerde ise 1,25'tir. Bu nedenle beşeri sermaye birikimlerine katkı sağlamak üzere hanelerin çocuklarına gerekli eğitim harcamasını yapabilme ihtimali, yoksulluğun yoğun olduğu bölgelerde diğer bölgelere kıyasla düşük kalmaktadır.

Türkiye'de dezavantajların kuşaklararası aktarımı eğitim çıktılarına da yansımaktadır. TÜİK (2024) araştırması, Türkiye'de ebeveynlerinin eğitim düzeyi arttıkça çocukların eğitim düzeyinin de artma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu araştırmaya göre, lise altı eğitim düzeyindeki annelerin çocuklarının %21,9'u yükseköğretim derecesine sahipken aynı oran yükseköğretim derecesine sahip annelerin çocuklarında %83,5'tir. Benzer şekilde lise altı eğitim düzeyindeki babaların çocuklarının %18,4'ü yükseköğretim mezunu iken yükseköğretim derecesine sahip babaların çocuklarında bu oran %79,5'tir. Benzer bir etki çocukların sınav performanslarında da gözlenmektedir. Ortaöğretim kurumlarına geçiş sınavına giren öğrencilerin anne veya babalarının eğitim düzeyi yükseldikçe çocukların ortalama sınav performansları artmaktadır.¹⁶ Anne veya babaları lise altı eğitim düzeyinde olan çocukların sınavdan aldıkları ortalama puan ülke ortalamasının altında iken lise veya üstü eğitim düzeyinde ebeveynleri bulunan çocukların ortalama puanları ülke ortalamasının üzerindedir. Lisansüstü dereceye sahip annelerin/babaların çocuklarının ortalama sınav puanı ilkökul mezunu annelerin/babaların çocuklarının ortalama puanından %48,3/45,8 daha yüksektir.

Türkiye'deki sosyoekonomik dezavantajları azaltmak için ana araçlardan biri olan kamu eğitim hizmetlerinden duyulan memnuniyet oranı 2016'dan beri azalma

¹⁵ https://tepav.s3.eu-west-1.amazonaws.com/upload/mce/2024/notlar/turkiyede_cocuk_yoksullugu_mevcut_durum_ve_riskler.pdf
f Erişim Tarihi:04/07/2026

¹⁶ Millî Eğitim Bakanlığı Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü; [H. Eren Suna, Hande özçelik]. (2022). *2022 Liselere Geçiş Sistemi (LGS) raporu*. Eğitim Bilişim Ağı (EBA). https://cdn.eba.gov.tr/icerik/2022/06/2022_LGS_rapor.pdf

eğilimindedir. OECD verilerine göre kamu eğitim hizmetlerinden duyulan memnuniyet oranı 2017'den 2022'ye OECD ortalamasında 2,2 puan artarken Türkiye'de 31 puan azalmıştır. Türkiye, OECD'nin veri sunduğu tüm ülkeler arasında 2017-2022 döneminde eğitimden duyulan memnuniyetin en çok azaldığı ve 2022 itibarıyla memnuniyet düzeyinin en düşük olduğu ülke olarak diğer tüm ülkelerden negatif ayrılmaktadır. TÜİK'in Yaşam Memnuniyeti Araştırması sonuçları da eğitim hizmetlerinden duyulan memnuniyetin azaldığı bulgusunu desteklemektedir. TÜİK verilerine göre, eğitim hizmetlerinden memnun olduğunu beyan edenlerin oranı 2016'dan 2023'e 18-24 yaş grubunda 1,34 puan azalmış; 25-64 yaş arasındaki gruptaki memnuniyet düşüşü 7,4-9,9 puan aralığında gerçekleşmiştir.

Çocuk yoksulluğu yalnızca gelir yetersizliğiyle sınırlı bir sosyal sorun değildir. Yoksulluğun derinleşmesi, çocukların eğitim süreçlerinden uzaklaşmasına, erken yaşta çalışma yaşamına katılmasına ve temel haklardan yeterince yararlanamamasına neden olmaktadır. Böylece çocuk yoksulluğu, çocuk emeğini ve eğitimden kopuşu besleyen temel yapısal risklerden biri hâline gelmektedir. Bu nedenle çocuk işçiliği ve eğitimden kopuş olgularının çocuk koruma sistemi bağlamında birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

4.2. Çocuk İşçiliği

Türkiye'de son yıllarda derinleşen yoksulluk, artan yaşam maliyetleri ve eğitim politikalarındaki dönüşüm, çocukların eğitimden koparak işgücüne katılmasına zemin hazırlamaktadır. Çocukların okul yerine işyerlerinde bulunması yalnızca ekonomik bir sorun değil, aynı zamanda temel bir çocuk hakkı ihhalidir. Türkiye'de çocuk işçiliği OECD ve AB'ye kıyasla iki ila dört kat daha yaygındır. (Türkiye: ~%4,4, OECD ort.: ~%1, AB ort.: ~%2.)

TÜİK'in 2024 yılı verilerine göre, nüfusun %25,5'i çocuklardan oluşmaktadır. Buna göre 15-17 yaş grubundaki çocukların işgücüne katılım oranı 2020 yılında %16,4 iken 2023 yılında %22,1'e, 2024 yılında ise 24,9'a yükselmiştir. Kayıt dışı çalıştırılan çocuklar ve Mesleki Eğitim Merkezleri (MESEM) kapsamındaki öğrenciler de dikkate alındığında çalışan çocuk sayısının yaklaşık 4 milyona ulaştığı ifade edilmektedir. Bu çocukların %45,5'i hizmet sektöründe, %30,8'i tarımda, %23,7'si sanayi ve imalatla çalışmaktadır.

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi (İSİG) verilerine göre, Türkiye'de her yıl 60-70 civarında çocuk işçi tarımda, sanayide, inşaatlarda ve sokaklarda çalışırken hayatını kaybediyor. İSİG uzmanları 2013-2026 yılları arasında en az **852** çocuğun çalışırken hayatını kaybettiğini söylüyor.

Resmî veriler bile çocuk işçiliğinin sanayi ve küçük işletmelerde yaygın olduğunu göstermektedir. Çocuk işçiliği sadece ekonomik bir istihdam sorunu değildir; çocukların eğitimden çekilmesini, sağlık risklerini ve sosyal katılım eksikliğini doğrudan artıran kritik bir risk faktörüdür.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 32. maddesi, çocukların ekonomik sömürüye karşı korunmasını devletlerin temel yükümlülüklerinden biri olarak tanımlamaktadır. Çocukların eğitimlerini aksatacak, fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimlerini olumsuz etkileyecek işlerde çalıştırılması uluslararası hukuk açısından açık bir hak ihlalidir.

Çocuk emeği sömürüsü yalnızca fiziksel sağlık açısından değil, psikolojik ve pedagojik gelişim açısından da çocuklara ciddi zararlar vermektedir. Erken yaşta çalışma yaşamının yükünü üstlenmek zorunda kalan çocuklarda kaygı, stres, özgüven kaybı ve gelecek umutsuzluğu daha sık görülmektedir. Oyun, dinlenme, sosyalleşme ve öğrenme haklarından mahrum kalan çocukların sağlıklı gelişimi olumsuz etkilenmekte, eğitimden kopuş riski artmaktadır.

Çocuk yoksulluğu ile çocuk işçiliği arasındaki karşılıklı ilişki, çocuk koruma sisteminin yalnızca koruyucu ve iyileştirici hizmetlerle değil, aynı zamanda önleyici sosyal politikalarla da güçlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Çocukların eğitim hakkının güvence altına alınması, sosyal koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi ve ailelerin ekonomik kırılganlıklarının azaltılması, çocuk koruma sisteminin etkinliğini artıracak temel politika alanları olarak öne çıkmaktadır.

4.3. Eğitim Sisteminin Koruyucu İşlev Kaybı, Eğitimden Kopuş

Eğitim sistemi, çocuklar için yalnızca akademik bir alan değil, aynı zamanda koruyucu, izleyici ve yönlendirici bir sosyal kurumdur. Ancak kalabalık sınıflar, rehberlik ve sosyal hizmet kapasitesinin yetersizliği ve okul terkleri, bu koruyucu işlevi zayıflatmaktadır. Türkiye’de çocuk yoksulluğu ve erken çalışma zorunluluğu, çocukların büyük bölümünde eğitimden ayrılma riskini yükseltmektedir.

MEB’in örgün eğitim istatistiklerine göre Türkiye’de örgün eğitimde (resmi + özel) yaklaşık 16 milyon 906 bin öğrenci bulunmaktadır.

İlkokulda okullaşma oranı %95,43 (yaklaşık %4,5’lik bir kitle henüz ilkokul çağında okul dışındadır); ortaokulda okullaşma %89,09 (Yaklaşık %11’lik kitle ortaokulda sistem dışındadır); ortaöğretimde (lise) okullaşma %82,85 (Lise çağındaki gençlerin %17’den fazlası okul kaydına sahip değildir)¹⁷

2025/26 eğitim öğretim yılı itibarıyla 611 bin 612 çocuk örgün eğitim dışındadır ve bunun yaklaşık yarısı kız çocuğudur.

2025 yılı *Eğitime Bakış: İzleme ve Değerlendirme Raporu*’na göre, 2024 ve 2025 yıllarında 14 yaşında ortaokulu bitiren on çocuktan biri okulu bıraktı, liseye devam etmedi. 18-21 yaş grubunda ‘en az lise mezunu’ erkeklerin sayısı da düşüşe geçti. 2016 yılında okul öncesi kademesinden ortaöğretime kadar toplam öğrenci

¹⁷ <https://egitimsen.org.tr/2025-2026-egitim-ogretim-yili-sonunda-egitimin-durumu/> Erişim Tarihi: 04/07/2026

sayısı 17 milyon 588 bin 958 iken 2024-2025 eğitim-öğretim yılında bir önceki yıla göre 753 bin 742 azalarak 17 milyon 956 bin 523'e düştü.

Ortaöğretim kademesinin zorunlu eğitim kapsamında olmasına rağmen 2024 yılında 14-17 yaş grubundaki çocukların %8,7'si eğitimin dışındayken 2024-2025 eğitim-öğretim yılında bu oran %13,6'ya yükseldi.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2023-2024 örgün eğitim verilerine göre, her kademedede okul terk oranı artış göstermektedir. Eğitim dışında kalan çocuk sayısı 1 milyon 775 bine ulaşmış, son 3 yılın en yüksek seviyesine çıkmış ve bir önceki yıla göre %38,4 oranında artmıştır.

Eğitim çağının dışındaki çocuk oranı özellikle 15 yaşından sonra belirgin şekilde yükselmektedir. 2023-2024 verilerine göre okul terki, devamsızlık yalnızca lisede değil her kademedede artış göstermektedir. İlkokulda 2020'de %4,5 olan devamsızlık oranı 2023'te %11,6'dır. Ortaokulda 2020'de %9,4 olan devamsızlık oranı 2023'te %14,8'e yükselmiştir. Anadolu liselerinde 2020'de %11,2 olan devamsızlık oranı 2023'te %27'ye, meslek liselerinde 2023'te devamsızlık oranı %46,6'ya yükselmiştir. İmam hatip liselerinde de durum farklı değildir. İmam hatip liselerinde 2023'te yaklaşık üç çocuktan biri yani %29,3'ü devamsızlık yapmaktadır.

Bunun yanında yaş gruplarına göre 6 yaşındaki her on çocuktan en az biri, 17 yaşındaki her yedi çocuktan biri eğitim dışında kalmaktadır.¹⁸

Bölgesel veriler de durumu net şekilde ortaya koymaktadır: Muş, Ağrı ve Gümüşhane'de 15-17 yaş grubundaki her üç çocuktan biri, Mardin'de her dört çocuktan biri, Batman, Şanlıurfa, Niğde ve Çankırı'da ise her beş çocuktan biri örgün eğitim dışındadır.

Geçtiğimiz yıl 300.000 üniversite öğrencisinin okulu terk ettiği görülmektedir.

Örgün eğitimden ayrılan yoksul çocuklar kayıt dışı ekonomi içinde güvencesiz ve güvensiz koşullarda çalıştırılma, erken evlilik ve suça sürüklenme gibi risklerle karşı karşıya kalmaktadır.

Sadece okul terki değil, devamsızlık da her kademedede artmaktadır. MESEM'lerde kayıtlı 420.330, açık öğretim lisesinde kayıtlı 837.927, açık öğretim ortaokulunda kayıtlı 96.024 çocuk, pratikte örgün eğitimin dışına itilmiş oldukları halde kayıtlarda örgün eğitim görüyor sayılmaktadır.

İşveren örgütlerinden gelen "zorunlu ortaöğretim iki yıla indirilsin" talepleri iktidar tarafından "bu konuda kamuoyu oluştuğu" iddia edilerek olumlu karşılanmaktadır. Eğitimin tek amacı ekonominin ihtiyaç duyduğu insan gücünü

¹⁸ <https://www.ebs.org.tr/haber/egitime-bakis-izleme-ve-degerlendirme-raporumuz-10-yasinda/37072>

Erişim Tarihi:04/07/2026

yetiştirmek değildir. Eğitim sırasında öğrencilerin iyilik hali de gözetilmeli ve takip edilmelidir. Örgün eğitimi terk eden, açık öğretim okulları ile MESEM'lere kayıtlı çocuklar bu takip mekanizmasının dışına çıkmaktadır.

4.4. Suça Sürüklenme ve Suç Mağduru Olma

Suça sürüklenme, çocuğun bilinçli ve özgür bir tercihi değildir; yoksulluk, dışlanma, şiddetle temas, kurumsal ihmaller ve denetimsiz sosyal çevrelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan yapısal bir süreçtir. Bu nedenle çocuk çoğu zaman çoklu ihlallerin taşıyıcısıdır. Kavramın kendisi çocuk adalet sisteminde dilsel bir tercihi değil, politik, felsefi ve ahlaki bir çerçeve ve çocuk adalet sisteminin normatif yönünü yansıtır.

Bu yaklaşımın kökleri feminist sosyal politika ve eleştirel çocukluk kuramına dayanır. Toplumsal adaletin ölçütü çocukların ne kadar korunabildiği değil ne kadar güçlendirilebildiği ile ilgilidir. Çocuğu özneleştirmek, onu suça sürükleyen koşullarla yüzleşmek gerekir.

Oysa Türkiye'de çocuk adalet sistemi, 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK) ile koruyucu ve destekleyici bir hukuk çerçevesine kavuşmuş olmasına rağmen, uygulama düzeyinde ciddi yapısal sorunlarla karşı karşıya olduğu kurumsal verilerde görülebilir. Adalet Bakanlığı ve TÜİK'in 2024 yılı adalet istatistikleri, çocuk adalet sisteminin profilini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

TÜİK'in 2024 Adalet İstatistiklerine göre güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocukların karıştığı olay sayısı 612 bin 651'dir.

Çocuklardan 279 bin 620'si mağdur olarak 202 bin 785'i suça sürüklenme sebebiyle (kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiasıyla), 96 bin 438'i bilgisine başvurma amacıyla, 18 bin 561'i kayıp (hakkında kayıp müracaatı yapıp daha sonra bulunan) olması sebebiyle, 8 bin 729'u kabahat işlediği iddiasıyla, 6 bin 518'i ise bu nedenlerin dışında kalan diğer nedenlerden dolayı güvenlik birimlerine gelmiş veya getirilmiştir.

Suça sürüklenme nedeniyle güvenlik birimine gelen veya getirilen çocukların %40,4'üne yaralama, %16,6'sına hırsızlık, %8,2'sine uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak, satmak veya satın almak, %4,6'sına tehdit, %4,2'sine genel tehlike yaratan suçlar, %26'sına ise bu nedenlerin dışında kalan diğer suçlar isnat edilmiştir. 2024 yılında suça sürüklenme nedeniyle güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocukların sayısı bir önceki yıla göre %13 artmıştır.

2024 yılında, suç dosyası nedeniyle hakkında karar verilen çocuk sayısı 211 bin 946'dır. Çocuklarla ilgili geçen yıl 43 bin 128'i hapis cezası olmak üzere 63 bin 712 ceza kararı alındı. Mahkûm olan çocuklardan 4 bin 386'sının kız çocukları olduğu belirtildi. Suça sürüklendiği için hakkında "danışmanlık tedbiri" verilen çocuk sayısı 51 bin 386'dır.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde “İhtisaslaşmış Çocuk Evleri” yani suça sürüklenen ve suç mağduru olan çocuklara yönelik hizmet veren kuruluş sayısı sadece 58’dir.

Güvenlik birimlerine mağdur olarak gelen 279 bin 620 çocuğun %86,1’ini suç mağduru, %13,8’ini takibi gereken olay mağduru çocuklar oluşturmuştur. Suç mağduru olarak gelen 240 bin 872 çocuğun %55,3’ü yaralanma, %10,8’i cinsel suçlar, %9,5’i göçmen kaçakçılığı, %8’i aile düzenine karşı suçlar, %16,5’i ise bu nedenlerin dışında kalan diğer nedenlerden dolayı mağdur olmuştur.¹⁹

Çocukların adli sistemle temasına ilişkin istatistikler, tek başına değerlendirilmesi gereken sayısal göstergeler değildir. Bu veriler aynı zamanda çocukların içinde yaşadıkları sosyal çevreyi, ekonomik koşulları ve koruyucu mekanizmaların işleyişini de yansıtmaktadır. Bu nedenle çocukların suça sürüklenmesi veya suç mağduru hâline gelmesine neden olan yapısal risk alanlarının birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu veriler Türkiye’de çocukların adli sistemle temas oranının artış eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu veriler, toplumsal hayatın tüm alanlarında çocukların çoklu hak ihlalleri ile karşı karşıya olduğunun açık bir göstergesi olarak yorumlanabileceği gibi, önleyici sosyal hizmetlerin yetersizliğine de işaret etmektedir.

4.4.1. Çocukların Suça Sürüklenmesine Yol Açan Yapısal Risk Alanları

a) Mekânsal Eşitsizlik ve Güvensiz Çocukluk: Makro düzeyde neoliberal politikaların uygulanmaya başlamasının kentlere ve kentleşmeye de önemli etkisi olmuştur. Kent bir yandan kendisini günün koşullarına göre yenilemeye, olanakları açısından bir "yerel" olarak kendini cazip kılmaya çalışırken, aynı zamanda geçmişten daha farklı ve daha derin biçimde kent yoksullarının da bünyesinde hızla artmasına tanık oldu.²⁰ Kent yaşamına atfedilen düzenlilik ve kentli olma haline karşıt bir örgütlenme ağı sergileyen yoksul bölgelerde Minc’in bir benzetmesinden yola çıkarsak “akıl kültürünün yok oluşunun ardından, karışıklık dönemlerinin en geleneksel çizgileri beliriyor, korkular, aşırılıklara kaçışlar, davranış bozuklukları, aynı zamanda da içinden yarının hastalıklı ideolojilerinin çıkacağı bir ideolojik kazan kaynıyor”.²¹

Bu adaletsiz kent dokusunda çocukların suça sürüklenmesi, yalnızca bireysel özellikler ya da aile içi dinamiklerle açıklanabilecek bir olgu değildir. Çocuğun içinde yaşadığı fiziksel ve sosyal çevre, risk ve koruyucu faktörlerin dağılımını belirleyen temel yapısal belirleyicilerden biridir. Kentlerde giderek derinleşen

¹⁹ <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/53989> Erişim Tarihi: 05/08/2026

²⁰ Atilla Göktürk, "Kentsel Haklar Kent Yoksullarını Kapsar İse...", Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları içinde, a.g.e., s.217.

²¹ Alain Minc, Yeni Ortaçağ, çev. M.Ali Ağaoğulları, Ankara, İmge, 1995, s.85.

mekânsal eşitsizlikler; çocukların güvenli kamusal alanlara, nitelikli eğitim olanaklarına, kültürel ve sportif faaliyetlere, psikososyal destek hizmetlerine ve koruyucu sosyal ağlara erişimini eşitsiz biçimde dağıtmaktadır. Doğan'ın vurgusuyla, böylesi farklılıkların söz konusu olduğu kentlerin bir yönü, büyük iş merkezleri, plazalar, eğlence yerleri, banka binaları, ışıklı vitrinler, kültürel çeşitlenme, lüks ve güvenli konut alanları, yaşam koşullarının iyiliği ile karakterize olurken, diğer bir yönünün ise nüfusun büyük bölümünün yaygın işsizlik, düşük gelir, yoksulluk koşullarında yaşadığı ve konut, sağlık, eğitim, ulaşım gibi temel kentsel hizmetlerin en alt düzeyde bulunmasıyla karakterize olmasıdır.²²

Bu durum, sosyal kontrol mekanizmalarının zayıfladığı, şiddet ve suç davranışlarının daha görünür hâle geldiği çevrelerde büyüyen çocukların, riskli sosyal ilişkilerle daha erken ve daha yoğun biçimde karşılaşmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla mekânsal dezavantaj, çocuk suçluluğunun bireysel nedenlerinden çok, koruyucu çevrelerin aşınmasını ifade eden yapısal bir kırılma alanı olarak değerlendirilmelidir.

b) Aidiyet Arayışı ve Akran Grupları: Çocukluk ve ergenlik döneminde aile, okul ve mahalle, çocuğun toplumsal normlarla ilişki kurmasını sağlayan temel sosyalleşme kurumlarıdır. Ancak ekonomik kırılmalıklar, aile yapısındaki dönüşümler, okuldaki kopuş süreçleri ve mahalle dayanışmasının zayıflaması, bu kurumların koruyucu işlevlerini giderek sınırlandırmaktadır. Koruyucu sosyal bağların zayıfladığı koşullarda çocuklar, aidiyet ve kimlik ihtiyaçlarını alternatif akran ağları içerisinde karşılamaya yönelmektedir. Bu noktada Hirst ve Thompson'un da vurguladığı gibi köktenci İslam'ın veya başka kültürel milliyetçilik biçimlerinin cazibesine kapılanlar, önemli ölçüde yoksullar ve dışlanmışlardır. Bu tür ideolojiler, önemli sayıda insanın dünya serbest ticaret düzeninden hiçbir yarar sağlamadıklarını gördükleri bölgelerde politik ağırlıklarını sürdürecektir. Ama bu ideolojiler yoksulluk olgusunu değiştirmeyecektir.²³ O nedenle, özellikle toplumsal denetimin sınırlı olduğu sosyal çevrelerde bu ağlar, suç davranışlarını olağanlaştıran normların ve alternatif değer sistemlerinin yeniden üretildiği sosyalleşme alanlarına dönüşebilmektedir. Bu nedenle akran etkisi, bireysel bir tercih değil, sosyal bağların çözülmesiyle ortaya çıkan yapısal bir sosyalleşme mekanizması olarak ele alınmalıdır.

c) Gelecek Algısı, Umutsuzluk ve Değer Kaybı: Ekonomik belirsizlikler ve toplumsal güvensizlik, çocuklarda uzun vadeli hedef kurma becerisini zayıflatmakta, anlık tatmin ve risk alma davranışlarını güçlendirmektedir.

²² A. Ekber Doğan, "Türkiye Kentlerinde Yirmi Yılın Bilançosu", Praksis, sayı.2, Bahar 2001, s.103-104.

²³ Paul Hirst, Grahame Thompson, Küreselleşme Sorgulanıyor, çev. Ç. Erdem-E. Yücel, Ankara, Dost, 1998, s. 26; Zygmunt Bauman, Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları, çev. A. Yılmaz, İst., Ayrıntı, 1999.

Çocukların gelecek beklentileri yalnızca bireysel motivasyonlarıyla değil, içinde yaşadıkları toplumsal yapının sunduğu fırsatlarla şekillenir. Derinleşen yoksulluk, eğitimde fırsat eşitsizlikleri, genç işsizliği, güvencesiz çalışma biçimlerinin yaygınlaşması ve toplumsal hareketlilik kanallarının daralması, çocukların gelecek tasavvurunu zayıflatan yapısal süreçlerdir. Geleceğin öngörülemez hâle gelmesi, uzun vadeli yaşam planlarının yerini kısa vadeli ve anlık kazanımları önceleyen davranış örüntülerine bırakabilmektedir. Bu bağlamda risk davranışları, bireysel irade eksikliğinin değil, yapısal güvencesizlik ortamında şekillenen yaşam stratejilerinin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

d) Dijitalleşme, Şiddetin Görünürlüğü ve Duyarsızlaşma: Dijital medya, çocukları erken yaşta yoğun şiddet, zorbalık ve suç temsilleriyle karşı karşıya bırakmakta, bu durum suçun olağanlaşmasına ve empati becerilerinin zayıflamasına yol açabilmektedir. Dijitalleşme araçları, çocukların sosyalleşme süreçlerini köklü biçimde dönüştürmüş, geleneksel sosyal çevrelerin yanı sıra dijital platformları da temel etkileşim alanlarından biri hâline getirmiştir. Bu platformlar, yalnızca bilgiye erişim sağlayan teknolojik araçlar değil, aynı zamanda normların, kimliklerin ve davranış kalıplarının yeniden üretildiği sosyal mekânlardır. Denetimsiz dijital ortamlarda çocukların şiddet içerikleri, siber zorbalık, yasa dışı pratikler ve suç davranışlarını meşrulaştıran dijital alt kültürlerle karşılaşma olasılığı artmaktadır. Böylece dijital ortamlar, suçun görünürlüğünü artırmanın ötesinde, suç davranışlarının sıradanlaşmasına ve toplumsal olarak yeniden üretilmesine katkı sunabilen yeni bir sosyalleşme alanı hâline gelmektedir.

e) Çocuk Hakları Rejiminde Aşınma ve Kurumsal Sonuçları: Çocuk hakları alanındaki gerileme, yalnızca normatif bir sorun değildir; doğrudan uygulamaya yansıyan yapısal bir meseledir. Hak temelli yaklaşımdan uzaklaşıldığında çocuk, korunması gereken bir özne olmaktan çıkarak denetim altına alınması gereken bir risk unsuruna dönüşmektedir. Sosyal hizmetler, önleyici değil kriz sonrası ve sınırlı müdahalelerle yürütülmektedir. Kurumlar arası sorumluluk paylaşımı belirsizleşmekte, çocuk vakaları parçalı biçimde ele alınmaktadır.

Bu yapısal risk alanları yalnızca çocukların suç davranışıyla karşılaşma olasılığını artırmamakta, aynı zamanda çocuk koruma sisteminin hak temelli işleyişini de doğrudan etkilemektedir. Koruyucu ve önleyici mekanizmaların zayıfladığı koşullarda çocuklar, hak sahibi bireyler olarak desteklenmek yerine çoğu zaman risk odaklı bir yaklaşımın konusu hâline gelmekte ve tüm kamusal hizmetler çocuğun kendisini ve varoluşunu risk unsuru olarak tanımlayarak güçlü bir tür denetim mekanizması kurgulanmasını “koruma” politikaları olarak geliştirmektedir.

4.5. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Ataerkil Sistemin Etkileri

Toplumsal cinsiyet rejimi, çocukların maruz kaldığı riskleri, korunma biçimlerini ve çocuk koruma sistemiyle kurdukları ilişkiyi belirleyen temel yapısal

eksenlerden biridir. Çocukluk deneyimi yalnızca sınıfsal konum, yoksulluk ya da mekânsal eşitsizlikler tarafından değil, ataerkil toplumsal ilişkiler tarafından da farklı biçimlerde şekillendirilir. Bu nedenle çocuk koruma sistemini toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendirmek, yalnızca kız ve erkek çocukların farklı sorunlarla karşılaşmasını ortaya koymak açısından değil, risklerin nasıl üretildiğini ve kurumsal müdahalelerin bu riskleri ne ölçüde dönüştürebildiğini anlamak açısından da önem taşır.

Feminist sosyal politika literatürü, refah devletinin yeniden yapılandırılmasıyla birlikte bakım sorumluluğunun giderek kamusal alandan aileye devredildiğini ve bunun özellikle kadınlar ile çocuklar üzerindeki yükü artırdığını vurgular. Bu süreç, çocuk haklarının kamusal bir sorumluluk alanı olmaktan uzaklaşarak aile içinde çözülmesi beklenen özel bir mesele hâline gelmesine yol açarken özellikle kadınların çocuklarla olan ilişkisi sadece bakım emeği üzerinden değil kadınların bedenlerini ve toplumsal statülerini belirleyen, değer biçen bir biyopolitika alanı olarak da karşımıza çıkar. Böylece aile ve özelinde anne, yalnızca çocukların bakımından değil, yoksulluğun, işsizliğin, eğitimdeki eşitsizliklerin ve sosyal risklerin çocuk üzerindeki etkilerinin yönetilmesinden de sorumlu tutulur.

Çocuk hakları ve koruma rejimindeki dönüşüm, kız ve erkek çocukları aynı biçimde etkilemediği açıkça ifade edilmelidir. Ataerkil toplumsal düzen, kız çocuklarını erken yaşta bakım emeği, erken ve zorla evlilik, eğitimden uzaklaşma, cinsiyet temelli şiddet ve istismar riskleriyle karşı karşıya bırakırken, erkek çocuklarını güç, otorite, rekabet ve şiddeti meşrulaştıran hegemonik erkeklik normları içerisinde sosyalleştirmektedir. Bu nedenle örneğin çocukların suça sürüklenmesi, yalnızca bireysel tercihlerle veya ekonomik yoksunluklarla açıklanabilecek bir olgu değildir; aynı zamanda erkekliği güç, sadakat ve şiddet üzerinden tanımlayan toplumsal cinsiyet rejiminin ürettiği yapısal bir sonuçtur.

Son yıllarda özellikle kent çeperlerinde ve dijital ağlar üzerinden gelişen yeni suç örgütlenmeleri, çocukların aidiyet, kimlik ve kabul görme ihtiyaçlarını istismar eden alternatif toplumsallaşma alanları üretmektedir. "Güç", "sadakat", "kardeşlik" ve "erkeklik" söylemleri etrafında kurulan bu yapılar, sistem tarafından dışlanan erkek çocuklarına sembolik statü ve kimlik sunarken, kız çocukları ise çoğu zaman görünmeyen emek, cinsel sömürü, erken yaşta zorla evlilik veya bakım yükü gibi farklı biçimlerde kontrol altına alınmaktadır. Dolayısıyla çocuk koruma sistemi açısından değerlendirilmesi gereken temel mesele yalnızca çocukların hangi risklerle karşı karşıya kaldığı değil; bu risklerin toplumsal cinsiyet ilişkileri tarafından nasıl üretildiği ve yeniden üretildiğidir.

Bu nedenle çocuk koruma politikalarının toplumsal cinsiyet körü biçimde tasarlanması, çocukların maruz kaldığı riskleri yeterince görünür kılamamakta ve geliştirilen müdahalelerin etkililiğini sınırlandırmaktadır. Hak temelli bir çocuk koruma sistemi, yalnızca çocukların yaşını değil, toplumsal cinsiyet, sınıf, yoksulluk, engellilik, göç ve diğer eşitsizlik eksenlerinin bir araya gelerek ürettiği

çok katmanlı kırılmalıkları da dikkate alan bütüncül bir müdahale yaklaşımını gerektirmektedir.

5. Mevcut Çocuk Koruma Sistemi ve Yapısal Sorunlar

Çocuk hakları olgusu, modern toplumlarda refah rejiminin niteliğini, sosyal devlet kapasitesini, çocuk haklarına bakışı ve kuşaklar arası eşitsizliklerin derinliğini gösteren temel bir toplumsal göstergedir. Türkiye bağlamında bu olgu, son yıllarda derinleşen ekonomik kırılmalıklar, sosyal politika alanındaki kurumsal zayıflamalar, hak temelli yaklaşımın gerilemesi ve çocukluk deneyiminin yapısal olarak dönüşmesiyle daha görünür ve yaygın hale gelmiştir. Bu bağlamda Türkiye’de çocuk koruma sistemi ağırlıklı olarak reaktif, kriz sonrası ve parçalı müdahalelere dayanmaktadır.

Türkiye’de çocuk koruma sisteminin karşı karşıya bulunduğu sorunlar yalnızca mevzuattan kaynaklanmamaktadır. Kurumsal kapasite, kurumlar arası koordinasyon, insan kaynağı, uygulama süreçleri ve önleyici sosyal hizmetlerin yetersizliği, sistemin bütüncül ve hak temelli bir yaklaşımla işlemlerini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle mevcut yapısal sorunların birbirini besleyen boyutlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

5.1. Kurumsal Kapasite ve Yönetişim Sorunları

a) Fiziki Altyapı ve Kaynak Yetersizliği

Çocuk koruma sisteminin etkililiği, yalnızca hukuki düzenlemeler veya kurumsal görev tanımlarıyla değil, bu düzenlemeleri hayata geçirecek fiziki altyapı, uzman insan kaynağı ve hizmet kapasitesiyle doğrudan ilişkilidir. Türkiye’de çocuklara yönelik ihtisaslaşmış bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinin kurumsal kapasitesi, çocukların ihtiyaç duyduğu koruyucu ve destekleyici hizmetleri ülke genelinde eşit ve zamanında sunabilecek düzeyde değildir. İhtisaslaşmış çocuk evi sayısının (58) mevcut ihtiyaç karşısında oldukça sınırlı kalması, çocuk koruma sisteminin kurumsal yaygınlığı ve erişilebilirliği açısından önemli bir kapasite sorunu ortaya koymaktadır.

Bunun yanında mevcut kuruluşların önemli bir bölümünün uzun dönemli rehabilitasyon ve bütüncül psiko-sosyal destek hizmetleri sunmaktan ziyade geçici barınma işlevi gören "istasyon" modeliyle faaliyet göstermesi, çocukların ihtiyaç duyduğu sürekli ve yapılandırılmış destek süreçlerinin kesintiye uğramasına neden olabilmektedir. Benzer şekilde, adliyelerde ve çocuk koruma kuruluşlarında çocuk dostu görüşme odalarının sayısında son yıllarda artış sağlanmış olmakla birlikte, bu mekânların ülke genelindeki dağılımı, uzman personel kapasitesi, hizmet standartları ve çocukların fiili erişimi bakımından önemli eşitsizlikler devam etmektedir.

Fiziksel hizmet altyapısındaki yetersizlik, yalnızca niceliksel bir kapasite sorunu olarak değerlendirilmemelidir. Hizmet birimlerinin coğrafi dağılımındaki

denge-sizlikler, özellikle büyükşehirlerin çeperlerinde, kırsal bölgelerde ve sosyoekonomik açıdan dezavantajlı yerleşim alanlarında yaşayan çocukların uzmanlaşmış çocuk koruma hizmetlerine erişimini önemli ölçüde sınırlandırmaktadır. Bu durum, çocuk koruma hizmetlerinin ülke genelinde eşitlik ve erişilebilirlik ilkeleri doğrultusunda sunulmasını güçleştirirken, mekânsal eşitsizliklerin çocukların korunma hakkı üzerindeki etkilerini de olumsuz yönde derinleştirmektedir. Sonuç olarak mevcut kurumsal yapı, çocukların ihtiyaç duyduğu uzmanlaşmış hizmetlere zamanında ve eşit biçimde erişimini güvence altına alabilecek yaygınlık ve kapasiteye henüz ulaşabilmiş değildir.

b) Kurumlar Arası Koordinasyonun Tamamen Etkisiz Olması

Çocuk koruma sisteminin etkinliği, yalnızca ilgili kurumların varlığına değil, bu kurumların ortak bir yönetim modeli içerisinde bilgi paylaşımı, eşgüdüm ve ortak müdahale kapasitesi geliştirebilmesine bağlıdır. Çocukların korunması, tek bir kurumun sorumluluğunda yürütülebilecek bir hizmet alanı olmayıp adalet, sosyal hizmet, eğitim, sağlık ve yerel yönetimler başta olmak üzere çok sayıda kurumun koordineli biçimde çalışmasını gerektiren disiplinler arası bir müdahale sürecidir.

Bu çerçevede 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamında kurulan İl Koordinasyon Kurullarının, uygulamada çocuk koruma hizmetleri arasında sürdürülebilir bir koordinasyon ve ortak politika geliştirme işlevini yeterli ölçüde yerine getiremediği görülmektedir. Kurulların birçok ilde düzensiz toplanması, kararların izlenmesine yönelik sistematik mekanizmaların bulunmaması ve kurumsal sorumlulukların uygulamada yeterince bütünleştirilememesi, koordinasyon kapasitesini önemli ölçüde sınırlandırmaktadır.

Benzer şekilde, Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı arasında çocuk odaklı bütünsel bir bilgi yönetim sistemi, ortak izleme ve değerlendirme altyapısı ile kurumsallaşmış vaka yönetimi mekanizmalarının bulunmaması, hizmet sunumunda parçalı bir yapının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum, çocuklara ilişkin risk ve ihtiyaç değerlendirmelerinin kurumlar arasında süreklilik kazanmasını güçleştirirken, hazırlanan bireysel müdahale planlarının etkili biçimde izlenmesini de engellemektedir.

Bu nedenle koordinasyon eksikliği yalnızca idari bir yönetim sorunu değil, çocuk koruma sisteminin bütüncül müdahale kapasitesini zayıflatan yapısal bir sınırlılıktır. Kurumlar arasında bilgi paylaşımının sınırlı kalması, hizmetlerin birbirini tamamlamak yerine parçalı ve kopuk biçimde yürütülmesine, bazı müdahalelerin etkisini zayıflatacak biçimde tekrarlanmasına, bazılarının ise hiç fark edilmemesine ve dolayısıyla denenmemesine yol açabilmektedir. Bu durum çocukların korunma hakkı kapsamında kazanımlarının sürekliliğini zedelediği

gibi, çocuk koruma sisteminin önleyici, bütüncül ve hak temelli işleyişini de önemli ölçüde sınırlandırmaktadır.

c) Merkezi Politika Eksikliği ve Sürdürülebilirlik Sorunu

Çocuk koruma sisteminin etkili biçimde işlemesi, yalnızca kapsamlı bir mevzuatın veya kurumsal yapıların varlığına değil, uzun vadeli, bütüncül ve hak temelli bir ulusal çocuk politikasının oluşturulmasına bağlıdır. Bununla birlikte çocuk koruma sistemi, yalnızca hukuki ve idari düzenlemelerden oluşan teknik bir kamu politikası alanı değildir. Bu sistemin sürdürülebilirliği, çocuk haklarının devlet kurumlarının yanı sıra aile, okul, yerel yönetimler, medya ve sivil toplum başta olmak üzere toplumsal yaşamın bütün alanlarında tüm aktörlerce ortak bir normatif değer olarak benimsenmesine bağlıdır. Başka bir ifadeyle çocukların korunması, yalnızca kamu otoritesinin yerine getireceği idari bir görev değil, çocukluğu toplumsal yaşamın merkezine yerleştiren hak temelli bir kültürel ve siyasal mutabakatın ifadesidir.

Uzun yıllardır sosyal politika literatüründe de tartışıldığı üzere, neoliberal yeniden yapılanma süreçleriyle birlikte çocuk refahı politikalarında hak temelli evrensel yaklaşımlardan hedef (istatistik) odaklı, maliyet-etki ve çocuğun kendisini risk olarak gören müdahale modellerine doğru belirgin bir yönelim ortaya çıkmıştır. Bu dönüşüm, çocukların güçlendirilmesini önceleyen koruyucu refah anlayışının yerini giderek risklerin yönetilmesine odaklanan seçici politika araçlarına bırakmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla çocuk koruma sistemlerinde yaşanan kurumsal zayıflamalar, yalnızca idari kapasite sorunlarının değil, çocukluğun kamusal bir hak alanı olarak konumunu yeniden tanımlayan daha geniş siyasal ve ekonomik dönüşümlerin de bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Bu politik dönüşüm açısından bakıldığında çocuk koruma sistemlerinde **politikasızlığın kendisi bir politika** olarak karşımıza çıkar.

Bu bağlamda çocuk haklarının aşınması, yalnızca uygulama düzeyinde ortaya çıkan teknik aksaklıklardan ibaret değildir. Çocukluğun toplumsal refah ve adalet politikalarının merkezinden giderek uzaklaşması, sosyal devletin tasfiyesi, kamu hizmetlerinin daralması ve koruyucu sosyal politika anlayışının zayıflamasıyla yakından ilişkilidir. Böyle bir yönelim, çocukların korunmasını kamusal sorumluluk temelinde ele alan hak temelli yaklaşımı zayıflatırken, müdahaleleri daha çok yüksek risk gruplarına yönelik sınırlı ve reaktif uygulamalara indirgemektedir. Bu sorun da yalnızca yönetsel kapasite eksikliğiyle açıklanabilecek bir durum değildir.

5.2. Mevzuat ile Uygulama Arasındaki Yapısal Uyum Sorunları

a) Geniş ve Muğlak Tanımlar

Çocuk koruma sisteminde sunulan hizmetlerin niteliği, çocuklarla çalışan uzmanların görev, yetki ve sorumluluklarının açık biçimde tanımlanmasıyla da doğrudan ilişkilidir. Ancak 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda yer alan "*sosyal*

çalışma görevlisi" tanımının farklı meslek disiplinlerini tek bir kategori altında toplaması, çocuk koruma hizmetlerinde gerekli mesleki uzmanlaşmanın sınırlarını belirsizleştirmekte ve uygulamada rol karmaşasına yol açmaktadır. Bu belirsizlik yalnızca görev paylaşımını güçleştiren idari bir sorun değildir; aynı zamanda her meslek disiplininin çocuklara özgü bilgi birikimini, müdahale yöntemlerini ve uygulama modellerini geliştirme kapasitesini de sınırlandırmaktadır. Mesleki rollerin yeterince ayrışmadığı bir sistemde, farklı disiplinlerin hangi alanlarda birbirini tamamladığını, hangi müdahale modellerinin çocukların yüksek yararına daha etkili sonuçlar ürettiğini ortaya koyacak kurumsal öğrenme süreçleri ve uygulama standartları da geliştirilememektedir. Bu nedenle çocuk koruma sisteminde görev alan meslek gruplarının uzmanlık alanlarını ve mesleki yetkinliklerini dikkate alan iş bölümü, görev tanımları ve hizmet sunum modellerinin hem hukuki düzenlemelerde hem de kurumsal işleyişte yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

b) Uzmanlaşmış Çocuk Mahkemelerinin ve Hukukçuların Eksikliği

Çocuk adalet sisteminin temel ilkelerinden biri, çocukların yetişkinlerden farklı gelişimsel ihtiyaçlara sahip bireyler olarak değerlendirilmesi ve yargısal süreçlerin bu farklılıklar dikkate alınarak yürütülmesidir. Ancak uygulamada her ilde uzmanlaşmış çocuk mahkemelerinin bulunmaması nedeniyle birçok çocuk dosyası genel görevli ceza mahkemelerinde görülmektedir. Bunun yanında hâkim ve savcıların çocuk gelişimi, çocuk psikolojisi, travma ve çocuk hakları alanlarında sürekli ve kurumsallaşmış uzmanlık eğitimlerine sahip olmaması, çocuk dostu adalet ilkelerinin uygulamaya yansımaları sınırlandıran bir etki yaratmaktadır. Sonuç olarak mevzuatta öngörülen uzmanlaşma ilkesi ile uygulamanın kurumsal kapasitesi arasında belirgin bir uyumsuzluk ortaya çıkmaktadır.

c) Okul Sosyal Hizmeti Yasası'nın Olmaması

Daha önce de belirtildiği gibi çocuk koruma sistemi yalnızca adli süreçlerden ve/veya sorun ortaya çıktığında gösterilen reaksiyoner müdahalelerden oluşmaz. Çocuğun maruz kaldığı risklerin erken dönemde belirlenmesini sağlayan önleyici hizmetleri de kapsar. Bu açıdan okul, çocukların gelişimsel, sosyal ve psikolojik risklerinin erken dönemde tespit edilebildiği en önemli kamusal kurumlardan biridir. Buna karşın uzun yıllardır akademik çevreler ve meslek örgütleri tarafından gündeme getirilen okul sosyal hizmeti uygulamalarına ilişkin yasal düzenlemenin gerçekleştirilememiş olması, çocuk koruma sisteminin önleyici kapasitesini önemli ölçüde sınırlandırmaktadır. Okul sosyal hizmetinin kurumsal ve hukuki bir zemine kavuşturulamaması, eğitim sistemi ile çocuk koruma hizmetleri arasındaki bütünleşik müdahale modelinin geliştirilmesini güçleştirmekte, risklerin erken dönemde belirlenmesi ve uygun destek mekanizmalarının devreye sokulması açısından önemli bir yapısal boşluk yaratmaktadır.

5.3. Mesleki İnsan Kaynağına İlişkin Sorunlar

Yukarda da altını çizdiğimiz gibi çocuk koruma sisteminin başarısı, yalnızca hukuki düzenlemelerin niteliğine değil, bu düzenlemeleri uygulayacak uzman insan kaynağının niceliksel yeterliliği, mesleki uzmanlaşması ve kurumsal destek mekanizmalarının gücüne de bağlıdır. Çocuk haklarına ilişkin normatif düzenlemelerin uygulamada beklenen etkiyi üretememesinin temel nedenlerinden biri de çocuk koruma alanında çalışan insan kaynağının kapasitesine ilişkin yapısal sınırlılıklardır.

Bu sınırlılıkların başında, vaka yükünün niceliksel olarak artmasının yanı sıra çocukların karşı karşıya kaldığı risk alanlarının çeşitlenmesiyle birlikte vakaların giderek çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya dönüşmesi gelmektedir.

Yüksek sayıda vaka yoğunluğu, yoksulluk, göç, dijital riskler, aile içi şiddet, bağımlılık, ruh sağlığı sorunları ve sosyal dışlanma gibi çoklu yapısal etkenlerin aynı vakada iç içe geçmesiyle müdahalelerinin giderek daha karmaşık bir nitelik kazanması uzmanların yürüttüğü mesleki müdahalelerin bireyselleştirilmesini, kapsamlı risk değerlendirmelerinin yapılmasını ve düzenli saha takiplerinin gerçekleştirilmesini önemli ölçüde sınırlandırmaktadır. Böylece sosyal hizmet uygulamaları, gelişim odaklı ve önleyici bir müdahale sürecinden uzaklaşarak çoğu zaman acil sorunların yönetildiği bürokratik bir hizmet sunumuna dönüşmektedir.

İnsan kaynağına ilişkin ikinci temel sorun da mesleki uzmanlaşmanın kurumsal olarak yeterince desteklenmemesidir. Çocuk koruma sistemi, farklı disiplinlerin aynı görevleri üstlenmesine değil, her meslek grubunun kendi uzmanlık alanı içerisinde derinleştiği ve birbirini tamamladığı disiplinler arası bir çalışma modeline ihtiyaç duymaktadır. Ancak mevcut uygulama, mesleki farklılaşmayı güçlendirmek yerine benzer görevlerin farklı disiplinler tarafından yürütülmesine dayalı bir yapıya dayalıdır. Bu durum özellikle travma, ihmal, istismar, çocuk ruh sağlığı ve madde bağımlılığı gibi ileri düzey uzmanlık gerektiren alanlarda kurumsal bilgi birikiminin gelişmesini sınırlandırmaktadır.

Mesleki kapasiteyi zayıflatan bir diğer unsur ise çocuk koruma alanına özgü mesleki gelişim mekanizmalarının yeterince kurumsallaşmamış olmasıdır. Çocuklarla çalışan uzmanlara yönelik ulusal ölçekte tanımlanmış, yetkinlik temelli, basamaklandırılmış ve belirli aralıklarla yenilenen bir sertifikasyon ve akreditasyon sisteminin bulunmaması, hizmet standartlarının kurumsallaşmasını güçleştirmektedir. Çocuk koruma gibi yüksek uzmanlık gerektiren bir alanda yalnızca temel mesleki eğitimle yetinilmesi, değişen çocukluk deneyimleri ve yeni risk alanlarına uyum sağlayabilecek uzmanlaşma kapasitesini de sınırlandırmaktadır.

Dolayısıyla insan kaynağına ilişkin sorunlar yalnızca personel sayısının artırılmasıyla çözülebilecek niceliksel eksiklikler değildir. Esas ihtiyaç mesleki

uzmanlaşmayı da güçlendiren, sürekli öğrenmeyi destekleyen ve disiplinler arası iş birliğini kurumsal olarak yapılandıran profesyonel bir çocuk koruma sisteminin oluşturulmasıdır.

5.4. Sosyal Hizmet Müdahalelerinin Sınırları

Çocuk koruma sisteminin kurumsal kapasitesine ve insan kaynağına ilişkin yapısal sınırlılıklar, sosyal hizmet müdahalelerinin uygulama süreçlerine de doğrudan yansımaktadır. Bu sorunların başında sosyal hizmet uygulamalarının giderek bürokratikleşmesi gelmektedir. Artan idari yükümlülükler, raporlama süreçleri ve evrak odaklı çalışma biçimleri, uzmanların çocuk ve aile ile doğrudan çalışmaya ayırabilecekleri zamanı önemli ölçüde azaltmaktadır. Böylece danışmanlık tedbirleri gibi koruyucu hizmetler, mesleki müdahalenin niteliğini güçlendiren gelişimsel çalışmalar olmak yerine çoğu zaman idari süreçlerin yerine getirilmesine indirgenebilmektedir.

Çocuk koruma müdahalelerinin önemli bir bölümü, çocuğun içinde yaşadığı aile ve sosyal çevrenin niteliği tarafından belirlenmektedir. Yoksulluk, aile içi şiddet, ihmal, bağımlılık, sosyal dışlanma ve parçalanmış aile yapıları gibi çok boyutlu sorunlar, tek başına çocuk odaklı müdahalelerin etkisini sınırlandırmaktadır. Bu nedenle çocuk koruma hizmetlerinin yalnızca bireye yönelik değil aileyi, okulu, mahalleyi ve çocuğun içinde bulunduğu sosyal çevreyi kapsayan ekolojik bir müdahale modeli içerisinde planlanması gerekmektedir. Ancak mevcut uygulama, bu bütüncül yaklaşımı hayata geçirebilecek kurumsal kapasiteye ve politika tercihiye sahip değildir. Bu durum, çocuk koruma hizmetlerinin kriz odaklı ve reaktif bir yapıda işlemesine neden olmakta, önleyici ve güçlendirici müdahalelerin yürütülme çabasını zayıflatmaktadır.

Sonuç olarak çocuk koruma sisteminde karşılaşılan operasyonel sorunlar, münferit uygulama eksikliklerinden ziyade mevzuat, kurumsal kapasite, yönetim ve insan kaynağına ilişkin yapısal sınırlılıkların sahadaki yansımalarıdır.

Sonuç

Çocukluk yalnızca biyolojik bir yaş aralığı değildir; öğrenme, korunma, gelişme ve katılım haklarının eş zamanlı biçimde güvence altına alınması gereken bir sosyal dönemdir. Unutulmaması gereken en önemli husus, çocuğun yetişkinden farklılığının, güçsüzlüğünden değil, toplumsal sistemin ona tanıdığı koruma, destek ve katılım mekanizmalarının yeterliliğinden kaynaklanmasıdır. Dolayısıyla, çocukluk bireysel bir olgunlaşma süreci olmanın ötesinde, devletin, toplumun, ailenin sorumluluğunun ve toplumsal eşitliğin sorgulandığı bir yapısal kategoridir. Mesele sadece çocukluk tanımının yasal çerçevede korunması değil, çocukluğun kamusal, toplumsal ve kültürel olarak değerinin yeniden inşa edilmesidir. Sosyal devletin çocukları potansiyel iş gücü ya da aile içi sorumluluk

taşıyıcısı değil, hak öznesi olarak görmesi meselesidir. Çocuğu bu anlamda koruyan her politika aslında toplumu dönüştüren bir politikadır.

Çocuk koruma sistemi, tarihsel süreç içerisinde hayırseverlik ve yardım temelli yaklaşımlardan çocuk haklarını esas alan sosyal politika anlayışına doğru önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Osmanlı dönemindeki koruma uygulamalarından Cumhuriyet'in kurumsallaşma sürecine, oradan Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi sonrasında gelişen hak temelli modele kadar uzanan bu dönüşüm, çocukların korunmasının bireysel yardım faaliyetlerinden çıkarak kamusal sorumluluğun temel alanlarından biri hâline geldiğini göstermektedir. Türkiye'de de bu doğrultuda anayasal güvenceler oluşturulmuş, çocuk koruma sistemi çok sayıda ulusal ve uluslararası hukuki düzenlemeyle desteklenmiştir. Ancak bu çalışma, normatif ve hukuki alandaki ilerlemenin çocukların yaşam koşullarında aynı ölçüde bir iyileşme yaratmadığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Mevzuatın öngördüğü hak temelli yaklaşım ile uygulamada ortaya çıkan kurumsal pratikler arasında belirgin bir fark bulunduğu verilerle tartışılmaya çalışılmıştır.

Makale kapsamında incelenen veriler, çocuk yoksulluğu, eğitimden kopuş, çocuk işçiliği, çocukların suça sürüklenmesi, çocuklara yönelik şiddet ve çok boyutlu sosyal dışlanmanın birbirinden bağımsız sorunlar olmadığını, aksine aynı yapısal eşitsizlik rejiminin farklı görünüşleri olduğunu göstermektedir. Bu nedenle çocuk koruma sistemi yalnızca sosyal hizmet kuruluşlarının veya çocuk adalet sisteminin sorumluluğu olarak değerlendirilemez. Çocukların korunması sosyal güvenlik politikaları, gelir dağılımı, eğitim sistemi, sağlık hizmetleri, yerel yönetimler, istihdam politikaları ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri başta olmak üzere tüm yapısal ve sistemik eşitsizliklerle doğrudan bağlantılı, bütüncül bir sosyal politika ve toplumsal adalet alanıdır.

Makale Türkiye'de çocuk koruma sisteminin temel sorununun hukuki düzenlemelerin yetersizliği olmadığını, mevcut normatif çerçevenin kurumsal kapasite, yönetim, uzmanlaşmış insan kaynağı ve uygulama mekanizmaları aracılığıyla yaşama geçirilememesinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu nedenle makalede çocuk koruma sisteminin güçlendirilmesi, yalnızca yeni hukuki düzenlemeler yapılmasını değil, kurumsal kapasitenin geliştirilmesini, disiplinler arası koordinasyonun güçlendirilmesini, uzmanlaşmış insan kaynağına yatırım yapılmasını ve çocuk odaklı bütünsel hizmet modellerinin yaygınlaştırılmasını savunmaktadır. Bununla birlikte, çocuk koruma sisteminde yaşanan krizin yalnızca yönetsel veya teknik bir kapasite sorunu olarak ele alınamayacağını da iddia etmektedir. Daha derinde, çocukluğun toplumsal ve siyasal anlamında yaşanan dönüşüm bulunmaktadır.

Refah devletinin yükseliş döneminde çocuk, toplumun ortak geleceğini temsil eden bir hak öznesi ve kamusal yatırım alanı olarak görülürdü. Neoliberal yeniden yapılanma süreciyle birlikte ise çocukların bakım, eğitim ve korunmasına ilişkin kamusal sorumluluğun önemli ölçüde aileye devredildiği, çocuk koruma politikalarının ise giderek hak temelli ve önleyici bir anlayıştan risk yönetimi

eksenli reaktif müdahalelere yöneldiği görülmektedir. Bu dönüşüm, özellikle yoksulluk ve sosyal dışlanma yaşayan çocukların desteklenmesi gereken hak sahipleri olmaktan ziyade yönetilmesi gereken risk kategorileri içerisinde değerlendirilmesi eğilimini güçlendirmektedir. Dolayısıyla çocuk koruma sisteminin yeniden güçlendirilmesi, yalnızca hukuki reformlarla değil, çocukluğu yeniden ortak toplumsal geleceğin kurucu öznesi olarak konumlandıran hak temelli, kamusal ve kapsayıcı bir sosyal politika ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini de ortadan kaldırmayı hedefleyen adalet anlayışının yeniden inşasıyla mümkündür.

Sonuç olarak Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu şey, yalnızca çocukları koruyan bir mevzuat değildir; çocuk haklarını yaşamın her alanında hayata geçirebilecek güçlü, önleyici, bütüncül ve hak temelli bir çocuk koruma sistemidir. Çocukların yüksek yararını merkeze alan böyle bir sistem, yalnızca korunmaya ihtiyaç duyan çocukların değil, bütün çocukların güvenli, sağlıklı ve onurlu bir yaşam sürmelerinin güvencesini oluşturacaktır. Bu nedenle çocuk koruma sistemi, sosyal yardım eksenli dar bir müdahale alanı olarak değil, sosyal devletin niteliğini, demokratik toplumun kapsayıcılığını ve insan haklarına bağlılığını gösteren temel kamusal politika alanlarından biri olarak yeniden yapılandırılmalıdır.

Kaynakça

- Alkan, M. Ö. (t.y.). 1856–1945 yılları arasında İstanbul'da sivil toplum örgütleri.
- Bauman, Z. (1999). *Küreselleşme: Toplumsal sonuçları* (A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı.
- Doğan, A. E. (2001). Türkiye kentlerinde yirmi yılın bilançosu. *Praksis*, (2).
- Ergin, O. N. (1966). Darülhayr-ı Âli. R. E. Koçu (Ed.), *İstanbul ansiklopedisi* içinde.
- Franklin, B. (Ed.). (1993). *Çocuk hakları* (A. Türker, Çev.). Ayrıntı.
- Göktürk, A. (t.y.). Kentsel haklar kent yoksullarını kapsar ise... *Yoksulluk, şiddet ve insan hakları* içinde.
- Hirst, P., & Thompson, G. (1998). *Küreselleşme sorgulanıyor* (Ç. Erdem & E. Yücel, Çev.). Dost.
- Millî Eğitim Bakanlığı Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü; [H. Eren Suna, Hande özçelik]. (2022). *2022 Liselere Geçiş Sistemi (LGS) raporu*. Eğitim Bilişim Ağı (EBA).
https://cdn.eba.gov.tr/icerik/2022/06/2022_LGS_rapor.pdf
- Minc, A. (1995). *Yeni ortaçağ* (M. A. Ağaoğulları, Çev.). İmge.

- Okay, C. (1999). Osmanlı Devleti'nde kimsesiz çocukları barındırmak için kurulan bir kurum: Himaye-i Etfal Cemiyeti (1917–1923). *Osmanlı içinde* (s. 496). Yeni Türkiye.
- Okay, C. (2002). Son dönem Osmanlı toplumunda çocuk (1850–1900). *Türkler içinde*. Yeni Türkiye.
- Pare, M. (2003). Why have street children disappeared? The role of international human rights law in protecting vulnerable groups. *The International Journal of Children's Rights*, 11.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun yokoluşu* (K. İnal, Çev.). İmge.
- Rousseau, J.-J. (2003). *Emile* (Ü. Ö. Akagündüz, Çev.). Selis.
- Savran, G. (1987). *Sivil toplum ve ötesi: Rousseau, Hegel, Marx*. Alan.
- Uçman, D., & Akçay, Y. (1999). Osmanlı fakir çocuklarına yardım Cemiyet-i Hayriyyesi nizamnamesi. *Tarih ve Toplum*, (184).
- World Bank. (t.y.). *World development report 2000/2001: Attacking poverty*.
- Yücekök, A. N., Turan, İ., & Alkan, M. Ö. (Ed.). (1998). *Tanzimat'tan günümüze İstanbul'da STK'lar*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Özbek, N. (2002). *Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal devlet: Siyaset, iktidar ve meşruiyet 1876–1914*. İletişim Yayınları